

უკანონო საქმის ჩადენისათვის ის დაისჯებოდა ისე, როგორც უბრალო გლეხი: მათრახით, ჯოხით, წამებით და სხვ. — ეგრეთს მკაცრ მდგომარეობაში ჩააყენა პეტრემ ის წოდება, რომელიც მეთაურობდა რუსეთის ყოველ გვარ საქმეებში მეთვრამეტე საუკუნეამდე. იმპერატრიცა ანა იოანეს ასულის განკარგულების ძალით, თავადაც და აზნაურს მიეცა ცოტათი შელაფითი: სავალდებულო სამსახურის ვადა შეემოკლეს და დაუნიშნეს ოცდამეხუთე წელიწადი. პეტრე მესამემ ამ ვალდებულებიდანაც სრულებით განათავისუფლა: — ეიცაც სურდა, ის იკისრებდა ხოლომე სამსახურს.

ამ მდგომარეობაში იყო რუსეთის უმაღლესი წოდება, როცა მკატრინე მეორემ გადააყენა ტახტიდან თავისი მებუღე და ეყუთნა ყოველად რუსიის დედოფალად. ნიკიტის, განათლებულს, მეცნიერების საუკეთესო წარმომადგენლების აზრებთან და მიმართულებასთან შენათესავებულ იმპერატრიცას სურდა იმ გზაზე გაეგრა, რომელსაც მეთვრამეტე საუკუნის საუკეთესო ფილოსოფოსი უჩვენებდნენ. მონტესკიე, ბეკარია, ლიდრო, შოლტერი და სხვ. იყვნენ ამ შემთხვევაში მისი ხელმძღვანელები: თუმცა კი ის თავადაც მუდმივად მიმდევარი არ იყო იმართი რჩევისა და აზრებისა და სარგებლობა ამ რჩევით იმორჩენად, რამოდენადაც იგი შეეფერებოდა მაშინდელ რუსეთის წეს-წყობილებას და საზოგადოებრივ ხასიათს.

მრთხელ, როცა ლიდრო უჩვენდა მოგსაო რუსეთის ძველი წყობილება, მკატრინემ უპასუხა: „მე დიდის სიამოვნებით ვუგდებ ყურს ყველაფერს, რასაც თქვენი ნათელი ჭკუა გამხილებთ თქვენ; მხოლოდ თქვენის დიდებულის აზრებით, რომელიც

მე ძლიან კარგად შევიგეწი, შეიძლება მშვენიერი წიგნები დასწეროთ, მაგრამ საქმე კი ცუდი გამოვიდეს. როცა ცვლილებებზე მეტაზარაკებით, თქვენ იგივეებთ იმ განსხვავებას, რომელიც სუფევს თქვენსა და ჩემს მდგომარეობაში: თქვენ მუშაობთ და მოქმედობთ ქალაქში, რომელიც ყველაფერს ითმენს: არ ეწინააღმდეგება არც კალამს და არც გონების მოქმედებას; მე კი, საწყალმა იმპერატრიცამ, უნდა ვიმუშავო ადამიანის ტყავზე, რომელიც, რასაკვირველია, უფრო გრძობიერია“.

უნდა დავსძინოთ, რომ ამ გვარი სიფრთხილე ფილოსოფოსების თეორიულ მოსაზრებათა შესახებ იმან გამოიჩინა თავის მეთვრამე მეთვრამე პერიოდში. თავდაპირველად კი სრულებით გატაცებული იყო: იმათის გავლენით აღზნებულია, მკატრინემ განიზრახა ძველის კანონების შეცვლა თანამოდ ახლის ცხოვრების მოთხოვნილებათა, შექრიბა რუსეთის ყოველ კუთხიდან ხალხისაგან აღმორჩეული პირები, დებუტატები, რომელთაც უნდა ემცნოთ მმართველობისათვის ხალხის მდგომარეობა, გაქირვება, მოთხოვნილებანი და ამის შესაფერად შეემუშავებინათ ახალი კანონები; იმპერატრიცამ მიანიჭა დებუტატებს სრული თავისუფლება ლაპარაკისა და მოქმედებისა — და დაუწესა სახელმძღვანელო (НАКАЗЪ), რომლის საფუძველზე უნდა დაემკარებინა კრებას თავისი განკარგულებანი და რომელშიაც უყუთრადღებოდ არ დაჩხა არც სამართალი, არც წოდებრივი ურთიერთობა, არც სხვა-და-სხვა წოდებათა მდგომარეობა, არც სწავლა განათლება, არც მმართველის მოვალეობა და არც ქვეშევრდომთა უფლება და ვალდებულებანი. „ძანონ-მდებლობა უნდა იყოს ხალხის ხასიათთან

დათ. მთავარმა იცოდა, რომ თავის მოქმედებით მტრებს იძენდა და რაკი მათგან ჯავრის ამოყრას მოელოდა, ამისათვის იგი თან-და-თან მიუნიღობელი და დადვირემილი შეიქმნა, შინილამ კარზედ აღარ გამოდიოდა. მისმა ბუნებამ ვერ აიტანა ამნაირი გამოუყვეველი მდგომარეობა, დაიწყო ავადმყოფობა, არა სწამლობდა თავის თავს და ჯერ 41 წლისა იყო, როდესაც აგვისტოში 1853 წელს გადაიცვალა, სწორედ იმ დროს, როდესაც ჩვენს სამშობლოს დიდი ომიანობა მოელოდა და ბრძოლის ველად სამეგრელო უნდა შექმნილიყო.

ძენინა ქვრივად დარჩა ოთხის მცირე წლოვანის შვილით, რომელთაგან უფროსი, მთავარი ნიკოლოზი, შვიდი წლისა იყო. ხემწიფემ მკატრინე სამეგრელოს მმართველად დანიშნა, უბოძა ორდენი წმ. მკატრინესი 1-ლის ხარისხისა და დაუწესა სამმართველოს საბჭო, შედგენილი განსვენებულის წევრების და სამეგრელოს ეპისკოპოსისაგან.

ჯერ ქმარი არც კი დამარხა მკატრინეს, რომ მურიაში, წმ. ნიკოლოზის ციხესთან, ოსმალები მოვიდნენ

შეფერებულა, ამბობს „ნაკაზი“. მოველი ჩვენი მოქმედება მხოლოდ მაშინ არის კარგი, როცა ის თავისუფალი, ძალდაუტანებელი და ბუნებისაგან მთანერგილს თვისებასთან შეხამებულია. „მოველი მეცადინება იმაზე უნდა იქმნეს მიმართული, რომ კანონებმა მთაუნერგოს კეთილი ჩვეულება ქვეშევრდომთა და არ აღუშფოთოს სული სხვა-და-სხვა გვარ დასჯითა და წამებითა. „მოველი დასჯა, რომელიც კაცის სხეულს ამანინჯებს, უნდა განიღვენოს“; — ამ გვარის ჰუმანიულის აზრებით არის დამშვენებული დიდებულის იმპერატრიცის ნაწერი. მკატრინემ ამათი აზრები, როცა მკატრინემ ნაკაზი გაათავა, გასასინჯავად გადასცა მაშინდელ გამოჩენილ მწერალს სუმაროკოვს. ნაკაზში იყო სხვათა შორის გლეხების განათვისუფლებაც მოხსენებული: „მეთვრამე და ცემულია იქ, საცა არავის თავის კუთხილება არა აქვს“. სუმაროკოვმა შემდეგი შენიშვნები დაუწერა: „რუსეთის გლეხების განათვისუფლება შეუძლებელია, ამიტომ რომ მაშინ ღარიბ მებატონეებს არ ეყოლებათ არც მზარეული, არც შინაკმა და მუშა-გლეხთა და მებატონეთა შორის ასტყდება საშინელი უთანხმოება, რომლის დასამშვიდებლად მრავალი ჯარი იქმნება საჭირო; ახლა კი მებატონეები არხეინად ცხოვრობენ თავიანთ მამულებში, ახლა ორივე წოდებას ერთმანეთი ძალიან უყვართ, თუმცა ჩვენს გლეხობას არავითარი კეთალშობილური გრძობა არა აქვს“. იმპერატრიცამ ამაზედ შენიშნა, რომ „ახლანდელ მდგომარეობაში არც შეუძლიან ჰქონდესო. ბატონს სუმაროკოვს ისე არეულ-ღარეული აქვს აზრები, რომ კანონ-მდებლად ვერ გამოადგება“.

და დაიწყო მარად დაუეწყარი შირიმის ომი.

ამ დროიდან 1856 წლის მარტამდის, ე. ი. ორი წლისა და რვა თვის განმავლობაში, მკატრინე პლეჰანდრეს ასული, თავის შვილების მამულის დასაცველად, განაგებდა სამეგრელოს, სადაც ყველა ისე იქცეოდა, როგორც ნებავდა და ამასთანავე ეს მხარე შეიქმნა ომის მოვდნად, რომელზედაც ოც-და-ათი-ათასი ოსმალოს ჯარი იღვა.

ამისთანა რთული გარემოებებამ თვით გამოცდილი და გონიერი მმართველიც ვერ გაიტანდა თავს; არამკონია, რომ თვით კნენას ქმარსაც გაეწყო რამე ამ დროს, ამისთვის უსამართლობა იქნება სასტიკად შევეხოთ ქალის მოქმედებას, რომელიც შემთხვევით შეიქმნა სამეგრელოს მმართველი.

ისიც უნდა მოვიხსენოთ, რომ მის თანამემწედ დანიშნულნი პირნი არამც თუ შეელოდნ მას, უფრო უსიამოვნებას აყენებდნენ. ამ თანამემწე პირთა შორის მყოფნი ძმანი ბრიგოლ და მოსტანტინე მუდამ ერთმანეთს ეჩხუბებოდნენ და ბრიგოლი კიდევ კნენას. ძმის სიკვდილის შემდეგ

აკედამ სჩანს, თუ რა ცუტაა და ნაგრძობას პოულობდა. მაშინდელ მმართველობა. საზოგადოება ჯერ კიდევ მოუშალდებელი იყო და დებუტატთა კრებამ, რომელიც 554 კაცისაგან შემდგებოდა, ეგრაფერი საფუძვლიანი ვერ შეიმუშავა, ასე რომ კრება მალე დაირღვა. მკატრინესაც მოლოდინი გაუცრუვდა. აშკარად თავად აზნაურობის წინააღმდეგობა არ შეეძლო მას, რადგან ეს წოდება იყო შემწე იმისი ტახტზე ასვლისა. შემდეგში, როცა გლეხების არეულობა დაიწყო, პუგაჩევის აჯანყებაც მოხდა, მაშინ იმპერატრიცამ სხვა მიმართულება მისცა თავის მოქმედებას. აღუკრძალა გლეხებს საჩივარი თავიანთ მებატონეებზე და თავად-აზნაურობის მნიშვნელობა აღამალა. ათას შეიქმნა ოთხმოცდა ხუთს წელს უბოძა სიგელი (გრამოტა), რომლის ძალით მხოლოდ თავად-აზნაურობას მიენიჭა უფლება გლეხების მულობელობისა; ყოველ გვარის გადასახადისაგან და სხეულით დასჯისაგან განათვისუფლებულ იქმნა; იმათ სურვილზე იყო დამოკიდებული სახელმწიფო სამსახური; მიენიჭა უფლება, რომლის ძალით თავად-აზნაურობას შეეძლო სამ წელიწადში ერთხელ კრებები მოეხდინათ, ამოერჩიათ წინამძღოლი, განეგოთ ყოველი საქმე, რომელიც იმათ წოდებას შეეხებოდა, დაენიშნათ მსაჯულები, თავიანთ საქმეებზე პირდაპირ ემუამდგომლათ ხელმწიფის წინაშე და სხვა. ამ კანონმა, რასაკვირველია, გააძლიერა თავად-აზნაურობის მნიშვნელობა და მიანიჭა იმას სრული უფლება, განეგო გლეხობის ბედობა. მარდა ამისა მმართველობამ თითქმის მილიონამდე საეკლესიო გლეხი აჩუქა სხვა-და-სხვა დამსახურებულ პირებს და ამითაც შეიმატა ძა-

მას იმედი ჰქონდა მმართველი გამხდარიყო, მაგრამ როდესაც ეს იმედი გაუცრუვდა, იგი გულ-გრილად ვერ უყურებდა ქალს, რომელსაც მისი ადგილი ეკირა. სამეგრელოს ეპისკოპოსი თეოფანე თუმცა კნენას თანამემწედ შორის ირიცხებოდა, მაგრამ საქმეებში კი არავითარს მონაწილეობას არ იღებდა.

ძინობდი ომარ-ფაშის ომისა სამეგრელოში მე ერთს წერილში ავწერე, რომელიც „სამხედრო კრებულში“ დაიბეჭდა 1873 წელს; მე, როგორც მნახველი, და ომიანობის გათავებამდის განუშორებლად კნენას თანამგზავრი, ჩემდა უნებურად შევიქმენ მოწამე ყოველივე აქ აწერილისა. ძენინა წაჩხუბა თ. მუხრანსკის, რომელიც თხოულობდა სამეგრელოდამ იმის წასვლას მას შემდეგ, როდესაც მუხრანსკიმ ბუთისის ჯარით ჰუთისის გუბერნიისკენ დაიწია; კნენა არ გამოსულა სამეგრელოდამ, თავის შვილებით ლეჩხუმში გაიხიხნა და იქ დარჩა იქამდის, ვიდრე შარის არ აიღეს და ვიდრე არ გაიგო, რომ ჰუთისის გუბერნიისა და სამეგრელოში თ. მ. მ. ბებუთოვი მოდიოდა.

ამ დროის რამდენიმე წერილები

